

İstanbul'un Yaşanmışlıkları ile Günümüze
Kadar Gelmiş, Günlük Hayatımızda
Kullandığımız O Deyimler ve Muhteşem
Öyküleri

Gülsemin Topal

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.'nin katkılarıyla hazırlanan "İstanbul'un 100 Deyimi" isimli kitap, İstanbul'da yaşanmış olayların, İstanbul'da yaşamış tarihi kişiliklerin konu olduğu deyimlerin anlamlarını ve ortaya çıkış hikâyelerini içeriyor. İşte dilimizden düşmeyen o deyimlerin İstanbul'un eşsiz tarihiyle olan hikayeleri...

Yelkenleri Suyu İndirmek...

İlk zamanlarda yükseklerde uçan kimselerin daha sonra durumlarının farkına vararak eski hallerinden vazgeçtiklerini anlatmak için kullanılan bir deyimdir. Eskiden gemiler, rüzgârlı havalarda yelkenle yürütülürdü ve geleneğe göre bir gemi, yabancı bir ülkenin sınırlarına girdiğinde saygı gereği yelkenlerini indirmek zorundaydı. Bir gün Fatih Sultan Mehmed, Rumelihisari'nda gezerken bir Ceneviz gemisi hisara yaklaşır ancak yelkenleri indirilmez. Kaptana yelkenleri indirmesi hatırlatılmasına rağmen geminin yelkenleri indirilmeyince Fatih'in emriyle gemi topa tutularak batırılır ve böylece bu deyim dilimize geçer.

Üsküdar'da Sabah Oldu...

Üsküdar'da deniz kıyısındaki Valide Sultan ve Mihrimah Sultan camilerinin müezzinleri, karşı tarafta yaşayan padişaha seslerini duyurabilmek ve ondan ihsan alabilmek, belki saray müezzinliğine yükselebilmek ümidiyle sabah ezanlarını mutlaka Beşiktaş'taki cami müezzinlerinden önce okurlarmış. Bir şeyin zamanını geçirmek, geç kalmak anlamında bugün dahi kullanılmakta olan "Üsküdar'da sabah oldu" deyimini, vaktiyle aynı hat üzerinde olmalarına rağmen Üsküdar'ın Beşiktaş'tan önce okunan sabah ezanlarından kaynaklanmıştır.

İNSAN KUŞ MİSALİ...

Üsküdar'da miskin (cüzzam) hastalığına tutulanların barındırıldığı "Miskinler Tekkesi"nde, hastalığın en son safhasında olan ve neredeyse bütün dünya ile alakaları kesik bir halde yaşayan iki derbeder vardır. Bir koğuşun iki ayrı köşesinde yatan bu iki hasta, bir gün nasılsa yerlerini değiştirme kararı alırlar. Ancak bu karar alındıktan sonra her gün konuşup sözleştikleri halde bir türlü kalkıp yerlerini değiştirmeleri mümkün olmaz. Neredeyse bir sene uğraşarak büyük bir zahmetle yerlerini değiştirdikten sonra biri diğerine dönerek "İnsan kuş misaliymiş... Geçen yıl neredeydik bu yıl neredeyiz?" der.

Çarşamba Pazarı / Çarşamba Pazarına Dönmek...

İmparatorluk döneminde dört idari bölüme ayrılmış olan İstanbul'da, haftanın ayrı ayrı günlerinde belirli semtlerde büyük pazarlar kurulurdu. Çarşamba günleri Fatih Camii avlusunun duvarından Yavuzselim'e kadar inen ana ve yan sokaklara kurulan büyük pazar, yeri kısmen değiştirilmiş olsa da hâlâ kurulmaya devam etmektedir ve tıpkı eskiden olduğu gibi bugün dahi halk arasında meşhur ve rağbet gören bir pazardır. Kalabalığı, kargaşayı ve düzensizliği ifade etmek için kullanılan "Çarşamba pazarı" yahut "Çarşamba pazarına dönme" deyimini buradan gelmektedir.

Dingo'nun Ahır...

İstanbul'da ulaşım için atlı tramvayların kullanıldığı yıllarda, iki at ile çekilen tramvaylara, dik Şişhane yokuşunu çıkabilmesi için fazladan atlar koşulurdu. Azapkapı'da tramvaya eklenen takviye atlar, Taksim'de Dingo isimli bir Rum vatandaşı tarafından işletilen ahırda dinlendirilir, sonra tekrar Azapkapı'ya götürülürlerdi. Gün içinde sürekli atların girip çıktığı ahırın bu durumu dolayısıyla, girenin çıkanın belli olmadığı yahut her önüne gelenin girip çıkabildiği yerler için "Dingo'nun ahır" deyimini kullanılmaya başlanmıştır.

İpsiz Sapsiz...

Bir işe yaramayan, boş gezen, serseri kimseler için kullanılan bir deyimdir. Deyim ayrıca birbirini tutmayan, akla yatmayan saçma sapan sözleri karşılamak için de kullanılır.

Eskiden Anadolu'nun muhtelif yerlerinden İstanbul'a çalışıp para kazanmak için adamlar gelirdi. Bunların bir hüneri yahut küçük de olsa iş yapacak parası olmayanları, hamallık yaparak çalışmaya başlardı. Ancak hamal olmak için de kişinin ipi yahut ip alacak parası olması gerekirdi. Halbuki bazı taşralıların ipi ya da ip alacak parası dahi olmazdı. Bundan dolayı çoğu defa "ipsiz" diye hakir görülürlerdi.

Zivanadan Çıkmak...

Zivana, eskiden sigaranın veya tütün çubuğunun ağza gelen kısmına konulan kâğıttan yapılmış boruya verilen addır. Ayrıca pek çok kısımdan meydana gelen eşyalarda parçaların birbirine geçmesini sağlayan girinti ve çıkıntılara da zivana denir. Zivana yahut zivanaların olması gereken yerden ayrılması, umulan amaca hizmet etmeyecektir. Dolayısıyla eski İstanbul'da gündelik hayatta bir olay karşısında "çok öfkelenmek", "delirmek" manasında zivanadan çıkmak tabiri kullanılmıştır. Günümüzde de bu deyim kullanımı yaygındır.

Eşref Saati...

Eski İstanbul'da sefer, savaş, düğün, seyahat gibi önemli bir işe girişmeden önce mutlaka eşref, yani uğurlu bir vakit gözetilirdi. Saray halkından sokaktaki insana kadar herkes buna inanırdı.

Gerçi bu inanış sadece İstanbul'a ve Osmanlı'ya has değildir. Doğu'da ve Batı'da kadim kültürler tarafından uygulanmıştır. Kişi önemli bir işe girişmeden önce dönemin astronomu sayılan bir müneccime başvurur, müneccim de yıldızların hareketlerinden ve gezegenlerin gökyüzündeki durumlarından bir mana çıkararak eşref saat tayin ederdi. Günlük dilde bu deyim sinirli bir mizaca sahip olan sağı solu belli olmayan bir kişiden bir şey isteneceği zaman "Şu an sırası değil, eşref saatini beklemek lazım" şeklinde de kullanılmaktadır.